

І. О. Зайцева

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті представлено систему принципів дистанційного навчання, що забезпечують формування професійно-творчих умінь майбутнього фахівця. Цей процес успішно здійснюється лише за певних дидактичних умов. Проаналізовано та розкрито сутність поняття «умови», «педагогічні умови», «дидактичні умови». З'ясовано дидактичні умови ефективної організації дистанційного навчання студентів у вищій школі: педагогічна готовність викладача університету до застосування комп'ютерних методів і засобів ДН у формуванні вмінь професійно-творчого характеру; застосування форм і методів дистанційного навчання у межах пізнавально-творчої (евристичної) навчальної технології; комплексна діагностика поточних і кінцевих результатів сформованості в дистанційному навчанні професійно-творчих умінь студентів. Виявлено особливості професійної підготовки викладачів у дистанційній освіті.

Ключові слова: дистанційне навчання, педагогічні умови, дидактичні умови, майбутній фахівець, професійні вміння, дидактичні принципи, процес формування, вища школа.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення свідчать, що практично всі сфери життя сучасної людини зазнали суттєвих змін унаслідок впливу комп'ютерно- інформаційних технологій. Сфера освіти також не стала винятком. В умовах модернізації української вищої професійної освіти якість підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій (юристів, журналістів, педагогів у різних областях, у тому числі викладачів іноземної мови) є визначальним чинником соціально-економічного розвитку країни.

Поряд із такими традиційними формами освіти, як стаціонарна, заочна, екстернат, з'являється нова форма навчання – дистанційна. Аналіз упровадження дистанційного навчання у світі виявив, що дистанційна освіта стала невід'ємним елементом цивілізованої освіти. Розвиток дистанційного навчання в Україні розпочався пізніше, ніж у країнах Західної Європи, але на сьогодні перебуває на етапі активного становлення, що зумовлено економічним розвитком країни та державною політикою в галузі освіти. Україна розпочала реформу системи вищої освіти в контексті Болонського процесу та активну розбудову власної системи дистанційного навчання. Здобуття знань у межах дистанційної освіти і надалі набуває визнання й поширення в нашій країні. Але для того, щоб дистанційне навчання дійсно

виправдало покладені на нього сподівання, необхідні ґрунтовні науково-педагогічні дослідження, які б з'ясували недостатньо розкриті на сьогодні дидактичні чинники, які забезпечують оптимальний розвиток різних складових дистанційного навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Результати досліджень загальних аспектів дистанційного навчання (О. М. Довгялло, Є. С. Полат, Б. Холмберг та ін.) та окремих питань навчання іноземних мов з використанням телекомунікаційних технологій (Е. І. Дмитрієва, П. І. Сердюков, К. Пургасон та ін.) свідчать про наявність значного потенціалу та перспективності впровадження нових інформаційних технологій з метою підвищення ефективності та якості навчально-пізнавальної діяльності. Серед зарубіжних учених, які досліджували стан та перспективи розвитку дистанційного навчання, відзначимо Дж. Андерсона, Т. Едварда, К. Кларка, Дж. Мюллера та інших. Теорію та практику дистанційного навчання розробляли також російські дослідники, зокрема, О. Андреев, Б. Гершунський, В. Кашицин, В. Кінелев, В. Овсянніков, Є. Полат, В. Солдаткін, А. Хуторської та ін. Вітчизняні науковці П. Дмитренко, Н. Корсунська, В. Кухаренко, В. Олійник, В. Рибалко, П. Стефаненко та ін. розробляють науково-педагогічні основи дистанційної освіти. Окремі питання оптимального впровадження дистанційного навчання у вищу освіту висвітлювалися в дисертаціях Т. Койчевої, Н. Муліної, О. Купенко та ін.

Проведений огляд наукових праць дає змогу дійти висновку про те, що сучасні дослідження в галузі дистанційної освіти здебільшого спрямовані на виявлення її технічного оснащення й організацію діяльності та значно менше зорієнтовані на дидактичне забезпечення, зокрема, недостатньо висвітлено дидактичні умови оптимальної організації дистанційного навчання студентів. Це зумовлює необхідність вивчення питань оптимальної організації дистанційного навчання та з'ясування у зв'язку з цим дидактичних умов застосування нової форми освіти та їх експериментальної перевірки в навчальній практиці вищих навчальних закладів.

Метою статті є виявлення необхідних дидактичних умов оптимізації дистанційного навчання та визначення способів їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Україна перебуває на етапі реформування системи вищої освіти в контексті Болонського процесу та активної розбудови власної системи дистанційного навчання. Для успішного розвитку даної форми навчання необхідно забезпечити виконання загальних умов, серед яких першочерговими дослідники визначають наступні: формування нормативно-правового поля для дистанційної освіти; створення

відповідної інфраструктури навчальних закладів (центри, факультети, інститути та університети дистанційного навчання (ДН); підготовка кваліфікованих викладачів для реалізації задач нової форми освіти; розробка навчальних програм і дидактично обґрунтованого дистанційного навчального ресурсу.

Деякі українські навчальні заклади мають певний досвід упровадження елементів ДН в освітній процес. Серед них відзначимо такі ВНЗ, як Національна академія державного управління при Президентові України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Український центр дистанційної освіти (структурний підрозділ Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»), Донецький національний технічний університет, Сумський державний університет.

Першими кроками в побудові будь-якої системи є розроблення її понятійно-категоріального апарату та принципів. Ступінь їх розробленості свідчить про зрілість системи в цілому. Обґрунтування системи дидактичних принципів ДН є важливим як для теорії, так і для практики даної форми освіти.

С. Архангельський стверджує, що дидактичні принципи скеровують педагогічну діяльність і навчальний процес у цілому, є засобом досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей та умов протікання навчально-виховного процесу, системою загальних і принципово важливих орієнтирів, що визначають зміст, методи, організацію навчання і способи аналізу його результатів [2, 169]. Усі принципи взаємопов'язані та взаємозалежні, доповнюють один одного. У навчальній практиці вони знаходять своє відтворення у вигляді правил, методів і форм організації й проведення навчальної роботи [3, 242].

О. Хуторської сформулював такі принципи ДН: створення дистанційним учнем освітньої продукції в досліджуваних галузях; відповідність зовнішнього освітнього продукту учня його внутрішнім особистісним потребам; пріоритет діяльнісного змісту перед інформаційним; відповідність освітніх процедур телекомунікаційним формам і технологіям; відкрита комунікація стосовно створюваної дистанційними учнями освітньої продукції; пріоритет діяльнісних критеріїв оцінки результатів ДН перед інформаційними [6, 678].

Зазначені принципи скеровують діяльність викладача і студента в дистанційній освіті та навчальному процесі в цілому. Дистанційне навчання дозволяє здійснити перехід від предметного принципу побудови змісту

освіти до створення інтегрованих навчальних курсів, що надають цілісну картину професійної діяльності. У дистанційному навчанні знання починають виступати засобом для вирішення конкретних професійних задач. Змінюються вимоги до рівня підготовки викладачів та їхніх ролей у навчальному процесі. Провідними стають активні індивідуальні і групові (спільні, колективні) форми роботи з навчальним матеріалом. Змінюється тип діяльності і роль як викладача, так і студента. Студент виступає повноцінним суб'єктом діяльності у вирішенні навчально-професійних задач, одержуючи необхідну допомогу від викладача.

Як зазначає О. Андреев, особливості ДН, заснованого на максимальному використанні інформаційних технологій, виявляються через низку додаткових принципів [1, 28–30]: принцип діяльності, принцип особистісно-опосередкованої взаємодії, принцип відкритості комунікативного простору, принцип індивідуального підходу, принцип інтерактивності, принцип стартових знань, принцип індивідуалізації, принцип ідентифікації, принцип регламентування навчання, принцип педагогічної доцільності застосування засобів нових інформаційних технологій, принцип забезпечення відкритості і гнучкості навчання.

Вищезазначені принципи склали підґрунтя процесу формування професійно-творчих умінь майбутнього фахівця, який може успішно відбуватися лише за певних дидактичних умов. Останні трактуються як атмосфера (середовище), де в тісному взаємозв'язку представлена сукупність психологічних і педагогічних факторів (відношень, засобів), що забезпечують можливість викладачеві організувати активну діяльність студента.

У словнику з освіти та педагогіки «умова» визначається як сукупність мінливих природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання й навчання, формування особистості [4, 36].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити наступні аспекти визначення поняття «умови»: це правила, що забезпечують оптимальну діяльність (С. Борукова); категорії, що визначаються як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети (О. Пехота); як підсумки цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів, змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей (В. Андреев).

А. Семенова в словнику-довіднику з професійної педагогіки визначає «педагогічні умови» як обставини, за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [5, 8; 243; 9].

Узагальнення результатів численних науково-педагогічних досліджень свідчить, що в теорії та практиці педагогіки можна зустріти такі різновиди педагогічних умов: організаційно-педагогічні (В. А. Беліков, Є. І. Козирєва та ін.), психолого-педагогічні (Н. В. Журавська, А. В. Круглий, А. В. Лисенко та ін.), дидактичні умови (М. В. Рутковська тощо). Організаційно-педагогічні умови являють собою сукупність цілеспрямовано сконструйованих можливостей змісту, форм, методів цілісного педагогічного процесу, що є основою управління функціонуванням і розвитком процесуального аспекту педагогічної системи (цілісного педагогічного процесу); психолого-педагогічні умови – сукупність цілеспрямовано взаємопов'язаних і взаємообумовлених можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що впливає на розвиток особистісного аспекту педагогічної системи; дидактичні умови виступають як результат цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей.

Однак, незважаючи на досить великий спектр різнопланових досліджень, пов'язаних із визначенням принципів, умов ДН, місця і ролі інформаційних технологій у вищому освітньому закладі, практика їх запровадження у вищій професійній освіті свідчить про наявність явних протиріч між: а) підвищенням вимог до якості професійної підготовки фахівця на основі інформаційних технологій і недостатньою підготовленістю студентів ВНЗ в цій галузі; б) існуючими науковими передумовами інформатизації освіти і недостатнім дослідженням теоретичних аспектів здійснення процесу запровадження інформаційних технологій у процес навчання студентів; в) недостатніми вміннями педагогів у галузі дистанційних технологій і потребою практики в інноваційних формах організації педагогічного процесу.

Упровадження сучасних технологій ДН в освітню систему університету забезпечує успішне формування професійно-творчих умінь майбутніх фахівців, якщо створити для цього необхідні дидактичні умови, а саме: а) забезпечити педагогічну готовність викладача університету до застосування комп'ютерних методів і засобів ДН у формуванні умінь професійно-творчого характеру; б) застосувати форми й методи дистанційного навчання в межах пізнавально-творчої (евристичної) навчальної технології; в) застосувати комплексну діагностику поточних і кінцевих результатів сформованості в дистанційному навчанні професійно-творчих умінь студентів.

Дистанційне навчання має бути організовано з використанням продуктивних методик, які сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню їх професійно-творчих умінь, навичок аналізувати та використовувати нову інформацію для реалізації завдань професійної діяльності.

Критеріями ефективності дидактичних умов організації дистанційного навчання визначаємо розвиток пізнавальної активності студентів, рівень сформованості професійно-творчих умінь майбутніх фахівців, якість підготовки навчально-методичного забезпечення дистанційних курсів, наявність механізму зворотного зв'язку студента з викладачем, високий рівень інформаційної компетентності педагога для здійснення освітнього процесу з використанням інформаційних технологій.

Розвиток дистанційного навчання в інформаційному просторі університету здійснюється на основі таких понять, як: «інформаційна взаємодія», «інформаційний простір», «інформація», «інформаційні бази», «інформаційні технології», а також за допомогою реалізації сукупності таких дидактичних умов: забезпечення засвоєння освітньої інформації та її обміну; можливість реалізації на відстані інтерактивної взаємодії тих, хто навчається, між собою та з засобами навчання; розвиток особистісних якостей у режимі дистанційного навчання: самостійність, відповідальність тощо; підвищення якості професійної освіти за умов дистанційного навчання; формування інформаційної культури викладачів і студентів.

З урахуванням цих факторів можна сказати, що найважливішою дидактичною умовою організації дистанційного навчання є створення інформаційного освітнього простору як комплексу взаємодоповнювальних автоматизованих інформаційних систем, що забезпечує єдність доступу до інформаційно-освітніх ресурсів і сприяє інтерактивній взаємодії учнів із викладачем і засобами навчання.

Висновки. Дистанційна освіта базується на сучасних інформаційних технологіях і є одним із джерел підвищення ефективності системи підготовки студентів, формування їх професійно-творчих умінь, підвищення кваліфікації фахівців.

Для впровадження дистанційної форми навчання (із застосуванням єдиного навчального інформаційного середовища) та проведення занять і поточного контролю через мережу Інтернет необхідне створення певних організаційних і дидактичних умов та певної готовності викладачів до їх реалізації стосовно кожної окремої навчальної дисципліни.

Обґрунтованість застосування комп'ютерних технологій та освітніх програм забезпечена реалізацією дидактичних умов, що наближають дистанційний освітній процес до майбутньої професійної діяльності

фахівця. Зокрема, до дидактичних умов, оптимальних для дистанційного навчання та дистанційного курсу, належать: а) педагогічна готовність викладача університету до застосування комп'ютерних методів і засобів ДН у формуванні вмінь професійно-творчого характеру; б) застосування форм і методів дистанційного навчання в межах пізнавально-творчої (евристичної) навчальної технології; в) комплексна діагностика поточних і кінцевих результатів сформованості в дистанційному навчанні професійно-творчих умінь студентів.

Застосування нових технологій передачі інформації істотно впливає на весь процес навчання. Дидактичні особливості дистанційного навчання обумовлюють нове розуміння й корекцію цілей його впровадження, які можна визначити таким чином: стимулювання інтелектуальної активності; опрацювання й організацію матеріалу; підвищення навчальної мотивації; розвиток здібностей і навичок професійно-творчої діяльності, навчання та самонавчання.

Вважаємо, що впровадження інформаційних технологій у процес навчання студентів вищої школи дозволяє підвищити якість освітнього процесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. Дидактические основы дистанционного обучения : монография / А. Андреев. – М. : РАО, 1999. – 120 с.
2. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высшая школа, 1976. – 198 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
4. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / Валентин Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
5. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
6. Хуторской А. В. Предпосылки дистанционной педагогики / А. В. Хуторской // Преподавание в сети Интернет : учебное пособие / [ответ. ред. В. И. Солдаткин]. – М. : Высшая школа, 2003. – 792 с.

РЕЗЮМЕ

И. А. Зайцева. Дидактические условия оптимизации дистанционного обучения в высшей школе.

В статье представлена система дидактических принципов дистанционного обучения, которые обеспечивают формирование профессионально-творческих умений будущего специалиста. Этот процесс успешно осуществится только при определенных дидактических условиях. Проанализирована и раскрыта сущность понятия «условия», «педагогические условия», «дидактические условия». Определены дидактические условия эффективной организации дистанционного обучения студентов в высшей школе: а) педагогическая готовность преподавателя университета к применению компьютерных методов и средств ДО в формировании умений профессионально-творческого характера; б) применение форм и методов дистанционного обучения в рамках познавательно-творческой (эвристической)

учебной технологии; в) комплексная диагностика текущих и конечных результатов сформированности в дистанционном обучении профессионально-творческих умений студентов. Выявлены особенности профессиональной подготовки преподавателей в дистанционном обучении.

Ключевые слова: дистанционное обучение, педагогические условия, дидактические условия, будущий специалист, профессиональные умения, дидактические принципы, процесс формирования, высшая школа.

SUMMARY

I. Zaitseva. Didactic conditions of distance learning optimization in higher education.

The article defines the system of teaching principles for distance learning, leading to qualitative changes in all elements of educational systems. All these principles are interrelated and interdependent, supplemented by each other. Didactic system of distance learning, which operates under the open learning system, in addition to the general principles of teaching, also has specific didactic principles. These principles constitute the foundation for the process of the formation of professional and creative skills of the future specialist which can successfully take place only under certain conditions of teaching.

The essence of the concept of «subject», «pedagogical conditions», «teaching conditions» is analyzed. The conditions for effective teaching of distance learning of students of higher school are defined and stipulated, namely: a) to provide pedagogical university lecturer willingness to use computer methods and means of distance education in the formation of professional and creative skills; b) to use the forms and methods of distance learning within the bounds of the cognitive and creative (heuristic) educational technology; c) to apply a comprehensive diagnosis of current and final results of formation in distance learning professional and creative skills of students. The features of professional training of the teachers in the new forms of education are analysed. One of the main conditions for teaching distance learning is to develop the ability to support the learning process as a tutor who provides methodological and organizational support to students within the bounds of a specific program of learning.

Conditions for the effectiveness of didactic conditions of organizing of distance learning determine the development of the cognitive activity of students, level of formation of professional and creative skills of future professionals, the quality of teaching of distance learning courses, a mechanism of feedback of the student with the teacher, a high level of information competency of the teacher to perform the education process using information technology.

Implementation of information technology in teaching students of higher schools can improve the quality of the educational process in general.

Key words: distance learning, pedagogical conditions, didactic conditions, future specialist, professional skills, didactic principles, the process of forming, a higher school.